

Sarnecka-Keller, Maria

Bolesław Skarżyński 1901-1963

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 8/2, 257-264

1963

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSPOMNIENIE O PROF. BOLESŁAWIE SKARŻYŃSKIM

BOLESŁAW SKARŻYŃSKI
(1901—1963)

W dniu 17 marca br. zmarł prof. dr Bolesław Skarżyński, jeden z czołowych biochemików polskich, organizator i kierownik nowoczesnego Zakładu Chemii Fizjologicznej Akademii Medycznej w Krakowie, zamiłowany historyk nauki i świetny popularyzator wiedzy przyrodniczej.

Bolesław Skarżyński urodził się 31 marca 1901 r. w Warszawie jako syn Karola Skarżyńskiego i Bronisławy z Biegańskich. W Krakowie, gdzie ojciec jego był nauczycielem konserwatorium muzycznego, Bolesław Skarżyński kończy szkołę średnią, a następnie studiuje na Wydziale Lekarskim UJ i tu w październiku 1927 r. uzyskuje stopień doktora medycyny. Jednocześnie od 1923 r. pracuje w Zakładzie Fizjologii UJ jako młodszy asystent. Bezpośrednio po dyplomie przenosi się do Zakładu Chemii Lekarskiej UJ, kierowanego przez znakomitego biochemika Leona Marchlewskiego, rozpoczynając w tym samym czasie studia na Wydziale Filozoficznym UJ, na którym w 1931 r. uzyskuje absolutorium w zakresie chemii.

W roku 1938 Skarżyński habilituje się na Wydziale Lekarskim UJ, a w następnym roku otrzymuje stypendium fundacji im. J. Potockiego

i wyjeżdża do Szwecji, gdzie w Uniwersytecie Sztokholmskim przyjęty zostaje do sławnej w owych czasach pracowni Instytutu Biochemii, pozostającej pod kierunkiem laureata nagrody Nobla, H. Eulera. W roku 1942 uzyskuje tytuł docenta tego uniwersytetu. W zimie roku 1945 wyjeżdża do Edynburga i tam obejmuje wykłady chemii fizjologicznej na Polskim Wydziale Lekarskim. W sierpniu roku 1946 powraca do kraju, gdzie mianowany zostaje docentem etatowym UJ z obowiązkiem uruchomienia wykładów i zajęć praktycznych z chemii fizjologicznej dla studentów Wydziału Lekarskiego. W roku 1948 zostaje profesorem nadzwyczajnym, a w roku 1954 profesorem zwyczajnym chemii fizjologicznej. W roku 1952 powołany zostaje na członka korespondenta Polskiej Akademii Nauk, a w roku 1959 nadany mu zostaje tytuł członka rzeczywistego PAN.

Bolesław Skarżyński rozpoczął karierę naukową w zakładzie, który miał już wyrobioną pozycję w kraju i za granicą. W szczególności, prace L. Marchlewskiego i jego współpracowników nad budową chemiczną chlorofilu stanowiły jeden z głównych dowodów powinowactwa strukturalnego między barwnikiem zieleni roślin a zwierzęcym barwnikiem krwi — hemem.

Pierwsze badania Skarżyńskiego, prowadzone pod bezpośrednim kierunkiem Marchlewskiego, dotyczyły głównie własności widmowych witaminów i hormonów. Wkrótce jednak młody uczony podjął samodzielne badania w zakresie hormonów sterydowych, uzyskując w wyniku wydzielenie krystalicznej folikuliny z materiału roślinnego. W ten sposób w pracowni krakowskiej znaleziona została — obok układu porfirynowego — nowa struktura chemiczna wspólna dla świata roślinnego i zwierzęcego. W tym okresie pracuje Skarżyński również nad wyjaśnieniem przebiegającego w tkance wątrobowej mechanizmu zamiany karotenu w witamin A oraz bada widma absorpcyjne witaminu C i pochodnych układu flawonu. Badania spektrograficzne nad barwnikami flawonowymi stanowią temat jego rozprawy habilitacyjnej, która opublikowana zostaje w „Biochemische Zeitschrift“ w 1939 r.

W czasie 5-letniego pobytu w Szwecji Skarżyński przerzuca się na inną, niezwykle aktualną problematykę — biochemię nowotworów złośliwych. Pracę w tej dziedzinie rozpoczyna samodzielnymi, nadzwyczaj interesującymi badaniami zmian metabolicznych zachodzących w tkankach nowotworu Jensena. Badania te doprowadzają do wykrycia zarówno w tkankach nowotworowych, jak i w surowicy chorych, peptydaz rozkładających swoiście peptydy zawierające aminokwasy o konfiguracji D. Następnie, wraz z Eulerem, Adlerem i Ahlströmem ogłasza kilkanaście innych publikacji z zakresu metabolizmu tkanki nowotworowej, a uwieńczeniem pracy w tej dziedzinie jest wydanie wraz z Eulerem

w 1944 roku obszernej monografii *Biochemia nowotworów*, która w krótkim czasie przetłumaczona zostaje z niemieckiego również na język włoski. Równolegle do tego głównego kierunku badań powraca Skarżyński w tym okresie do biochemii witaminów i wraz z Eulerem i Adlerem bada wpływ analogonów strukturalnych witaminów na procesy oksydacyjno-redukcyjne. Na tle uzyskanych wyników powstaje wówczas pojęcie „antywitaminów“, które do dzisiaj obowiązuje w nomenklaturze biochemicznej.

W czasie krótkiego pobytu w Edynburgu Skarżyński, mimo licznych obowiązków związanych z prowadzeniem wykładów, nie zaniedbuje pracy naukowej i wraz z Czekałowskim podejmuje badania nad metabolizmem bakterii fenolowych.

Po powrocie do kraju napotyka początkowo Skarżyński wielkie trudności w kontynuowaniu pracy naukowej. Sytuacja lokalowa, w jakiej znajdował się wówczas prowadzony przez niego zakład, uniemożliwia podjęcie poważniejszej tematyki i dlatego pierwsze prace Skarżyńskiego i jego współpracowników ograniczają się do badań nad poziomem witaminów C i D we krwi ludzkiej oraz stanem odżywiania studentów krakowskich. W krótkim jednak czasie wytyczone zostają przez prof. Skarżyńskiego poważne badania dotyczące głównie biochemii witaminu B₁₂, metabolizmu siarki w organizmach autotroficznych i zwierzęcych oraz zagadnień związanych z występowaniem związków azotowych w płynach ustrojowych. Z tej dziedziny publikuje Skarżyński wraz z współpracownikami ok. 30 prac doświadczalnych oraz wysuwa dalsze problemy opracowywane obecnie w Zakładzie Chemii Fizjologicznej.

Od chwili objęcia kierownictwa zakładu prof. Skarżyński całą energię i serce wkłada w organizację powierzonej mu placówki. Dąży do tego, aby zakład nie tylko w należyty sposób mógł zaspokajać potrzeby dydaktyczne, ale aby był również ośrodkiem naukowym, kształcącym młode kadry. Podkreślić należy, że początkowo cały trud organizacyjny spoczywał wyłącznie na barkach profesora. Rozpoczął on bowiem organizację nowego właściwie zakładu, nie mając ani jednego rutynowanego pracownika naukowego, a jedynie zespół młodych ludzi nie posiadających nawet niższych stopni naukowych. Skarżyński z podziwu godną cierpliwością i prawdziwym talentem organizacyjnym zabiegał o zaopatrzenie zakładu w nowoczesną aparaturę i o stworzenie warunków pracy dla współpracowników. W ostatnich latach przeprowadza w zakładzie 2 habilitacje oraz promuje 13 doktorów medycyny, nauk przyrodniczych, farmacji i biologii.

Nie tylko jednak dbał prof. Skarżyński o odpowiedni poziom naukowy zakładu, był również szczerze oddany sprawie nauczania młodzieży, do której odnosił się zawsze przyjaźnie i serdecznie. Obdarzony wprost nieprzeciętnymi umiejętnościami przemawiania przyciągał słuchaczy atrakcyjnymi i barwnymi wykładami, w których najbardziej zawie

problemy potrafił podać w sposób przystępny i zrozumiały dla młodych umysłów.

Wielką zasługą Skarżyńskiego było doprowadzenie do realizacji planów rozbudowy zakładu, o którą bezskutecznie walczył prawie przez 20 lat w okresie międzywojennym jego znakomity poprzednik. W jesieni roku 1958 oddana została do użytku nowa część budynku, w której znalazła pomieszczenie obszerna i nowoczesna sala wykładowa oraz laboratoria przeznaczone do zajęć praktycznych ze studentami.

Można więc śmiało stwierdzić, że Skarżyński był twórcą nowoczesnego zakładu naukowego mogącego konkurować z wieloma ośrodkami tego typu w innych krajach.

Godny podkreślenia jest fakt, że Skarżyński dbał nie tylko o rozwój naukowy swego zakładu. Zabiegał również o podniesienie ogólnego w kraju poziomu badań w dziedzinie nauk biologicznych i medycznych, czego dowodem mogą być m.in. starania o rozpowszechnienie techniki izotopowej w tych naukach. Dzięki jego inicjatywie w roku 1954 minister zdrowia powołuje Komisję Izotopową odpowiedzialną za organizację badań izotopowych w Polsce. W roku 1958 Skarżyński powołany zostaje na przewodniczącego Komisji Zastosowań Izotopów w Biologii i Medycynie Państwowej Rady do Spraw Pokojowego Wykorzystania Energii Jądrowej oraz na członka prezydium Rady. Jest także głównym inspiratorem utworzenia Polskiego Towarzystwa Biochemicznego i przez okres trzech lat piastuje godność pierwszego prezesa Towarzystwa.

Nie sposób jest na tym miejscu wymienić wszystkie godności i stanowiska, jakie zajmował Skarżyński dzięki niespożytej energii i talentowi organizacyjnemu. W roku 1952 zostaje członkiem Komitetu Biochemicznego PAN, a w roku 1960 przewodniczącym tego Komitetu. W tymże roku zostaje członkiem prezydium PAN oraz członkiem Sekretariatu Naukowego Wydziału VI PAN. Prof. Skarżyński był też członkiem Biochemical Society w Londynie i Biokemiska Saelskapet w Sztokholmie, członkiem Komitetu Wykonawczego Międzynarodowego Towarzystwa Historii Medycyny, członkiem Société Française d'Histoire de Médecine w Paryżu, a także członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Lekarskiego.

Na specjalną uwagę zasługują zainteresowania prof. Skarżyńskiego historią nauki, związana z tym praca organizacyjna w ramach Komitetu Historii Nauki i Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN oraz jego działalność publicystyczna z zakresu historii nauk przyrodniczych.

Od chwili powstania w roku 1952 Komitetu Historii Nauki PAN Skarżyński zostaje członkiem prezydium tego komitetu, a w roku 1955 — przewodniczącym jego Sekcji Historii Nauk Biologicznych i Medycznych. Po powstaniu w roku 1958 Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN Skarżyński jako pracownik etatowy zostaje członkiem jego kierownictwa

i kierownikiem Działu II — Historii Nauk Biologicznych i Medycznych. W dziale tym prof. Skarżyński uruchomił 4 zespoły: historii zoologii, historii medycyny, historii nauk rolniczych i historii biologii. Tym ostatnim zespołem, liczącym 5 pracowników naukowych, kierował osobiście.

W roku 1960 prof. Skarżyński zostaje kierownikiem świeżo wówczas uruchomionej Pracowni Zakładu Historii Nauki i Techniki w Krakowie. W krótkim czasie zdobywa dla tej pracowni pomieszczenie i umeblowanie, bogato zaopatruje bibliotekę i jest głównym motorem jej działalności.

Mimo licznych zajęć związanych z kierownictwem Zakładu Chemii Fizjologicznej prof. Skarżyński zajmował się bardzo czynnie prowadzeniem Działu Historii Nauk Biologicznych i Medycznych, co nie było łatwe, wobec rozproszenia należących do niego zespołów. Prof. Skarżyński umiał jednak skupić wokół siebie grono interesujących się zagadnieniami historii nauki uczonych, zainteresować tym zagadnieniem ludzi z różnych dziedzin nauk przyrodniczych oraz w umiejętny sposób inspirować tematykę prac. Wynikiem jest opublikowanie 28 prac z zakresu historii medycyny, 21 — z historii nauk rolniczych, 2 — z historii botaniki, 5 — z historii biologii ogólnej oraz 14 — z historii zoologii. Organizowane przez Skarżyńskiego zebrania naukowe cechowały się zawsze bogatym programem, a on sam, obdarzony wspaniałą erudycją i posiadając szeroką wiedzę humanistyczną, brał zawsze żywy udział w dyskusjach.

Prof. Skarżyński był też członkiem komitetów redakcyjnych wydawnictw Zakładu oraz redaktorem kilku zeszytów „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej“. Najwięcej jednak czasu poświęcał ostatnio na gromadzenie, korygowanie i redagowanie materiałów do przygotowywanej przez Zakład Historii Nauki i Techniki zbiorowej monografii dziejów nauki w Polsce.

Prof. Skarżyński reprezentował naukę polską na VIII i IX Międzynarodowych Kongresach Historii Nauki we Florencji i Barcelonie. Na VIII Kongresie w 1956 r. wygłosił komunikat *Pierwszeństwo uczonych polskich w zakresie badań nad hormonem rdzenia nadnercza — adrenaliną* oraz przygotował publikację *L'histoire de la médecine en Pologne*, przyjętą z uznaniem przez uczestników Kongresu.

Na IX Kongresie w roku 1959 wygłosił komunikat *Polska filozofia medycyny na przełomie wieków XIX i XX*. Przygotowywał się również do wzięcia udziału w X Kongresie Historii Nauki w roku 1962, ale choroba uniemożliwiła mu realizację tych zamierzeń.

Prof. Skarżyński ogłosił od 1938 roku 54 publikacje naukowe i popularnonaukowe z zakresu historii nauk przyrodniczych¹. Tematyka ich obrazuje szeroki wachlarz zainteresowań autora — człowieka o roz-

¹ Por. niżej zestawienie tych prac.

ległej wiedzy biologicznej i szerokim umyśle humanisty. Przede wszystkim pisze on krótkie, ale bardzo interesujące biografie wielu przyrodników. Nie są one suchym zestawieniem faktów, ale przedstawiają sylwetki uczonych na tle otaczającego ich środowiska, jako ludzi o różnorodnych zainteresowaniach i dążeniach. Wielokrotnie pisze Skarżyński o Leonie Marchlewskim i Jędrzeju Śniadeckim, opisuje życie i działalność naukową Mikołaja Kopernika, Kazimierza Funka, Napoleona Cybulskiego, Karola Linneusza, Awicenny, Svante Arrheniusa, Władysława Biegańskiego i innych. W wielu publikacjach podkreśla wkład uczonych polskich do ogólnoswiatowego dorobku w dziedzinie nauk przyrodniczych. Skarżyński pisał również recenzje książek z zakresu historii nauki i prowadził żywe polemiki na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”. Zamiarem prof. Skarżyńskiego było opracowanie monografii *Historia biochemii w Polsce*, ale niestety nie był już w stanie zrealizować tych planów.

Obdarzony prawdziwym talentem pisarskim oraz zdolnością jasnego i prostego przedstawiania faktów prof. Skarżyński daje się też poznać jako wspaniały popularyzator wiedzy biologicznej i historii nauk, w uznaniu czego w 1962 r. uzyskuje nagrodę „Problemów”².

Pełnym wyrazu wydaje się być fakt, że prof. Skarżyński w trakcie choroby, gdy nie mógł już opuszczać mieszkania, pracował nad ostateczną redakcją wydawnictw jubileuszowych Akademii Medycznej w Krakowie, związanych z 600-leciem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ostatnie chwile życia poświęcił historii nauki — a więc tej dziedzinie, która od wczesnych lat życia stanowiła specjalne pole jego zainteresowań, będąc jednocześnie przyjemnością i urozmaiceniem w pracy naukowo-badawczej³.

Maria Sarnecka-Keller

PUBLIKACJE BOLESŁAWA SKARŻYŃSKIEGO Z ZAKRESU HISTORII NAUKI I MEDYCZYNY (WRAZ Z POPULARNONAUKOWYMI)

1. *Rys historyczny Tow. Biblioteki i Bratniej Pomocy Medyków UJ*. Kraków 1938, s. 34.
2. *Nicolaus Kopernikus*, „Svio-Polonica”, nr 5/1943.
3. *Polens kulturelle livet under krigat*. „Ord. och. Bild”, nr 6/1944.
4. *Sanitära och hygieniska förhällanden i Polen*. „Internationelt Hjäparbete”, nr 1, i 2/1945.
- 4a. *Motywy polskie w piśmiennictwie szwedzkim w czasie wojny*. „Nowa Polska” nr 3/1945 i nr 1/1946.

² Por. informację w nrze 1/1963 „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, s. 147.

³ Za cenne informacje wykorzystane w powyższym opracowaniu dziękuje drowi St. Brzozowskiemu.

5. Prof. Leon Marchlewski. "Nature" z 1946 r. str. 526.
6. Marceli Nencki. „Polski Tygodnik Lekarski“, nr 26/1947.
7. *Polonica w piśmiennictwie szwedzkim w czasie wojny*. „Twórczość“, nr 12/1947.
8. „Svio-Polonica“. „Odrodzenie“, nr 47/1947.
9. Prof. Leon Marchlewski. „Roczniki Chemii“, 1948.
10. Iwan Piotrowicz Pawłow, jego życie i dzieło. „Farmacja Polska“, nr 11 i 12/1949.
11. Wrażenia z uroczystości ku czci Pawłowa w Zw. Radzieckim. „Polski Tygodnik Lekarski“, nr 43/1949.
12. Kazimierz Funk — twórca witaminologii. „Problemy“, nr 11/1949.
13. Krótki zarys biochemii rosyjskiej. „Przemysł Chemiczny“, nr 1/1950.
14. Leon Marchlewski, badacz zieleni roślinnej. „Trybuna Ludu“, nr 94/1950.
15. Odrodzenie nauki w Niemczech Demokratycznych. „Trybuna Ludu“, nr 349/1950.
16. Wrażenia z pobytu w NRD. „Służba Zdrowia“, nr 48/1950.
17. Jędrzej Śniadecki. „Problemy“, nr 7/1950.
18. Iwan Piotrowicz Pawłow. „Życie Słowiańskie“, nr 2/1950.
19. Ernest Sym — wspomnienie pośmiertne. „Acta Physiologica Polonica“, nr 1/1951.
20. Marceli Nencki i Leon Marchlewski (karta z dziejów współpracy naukowej). „Życie Nauki“, nr 3/1951.
21. Jędrzej Śniadecki jako prekursor nowych idei biologii i medycyny „Zdrowie Publiczne“, nr 4/1951.
22. Marceli Nencki jako klasyk. „Sprawozdania PAU“, t. 52, nr 5, 1951.
23. Wstęp i komentarze do Wyboru pism naukowych i publicystycznych Jędrzeja Śniadeckiego. Warszawa 1952.
24. Drogi ewolucyjne medycyny w Polsce Ludowej. „Polski Tygodnik Lekarski“, nr 23/1952.
25. Avicenna jako lekarz i przyrodnik, rozdział w monografii zbiorowej *Avicenna*. Warszawa 1953.
26. Jędrzej Śniadecki jako pionier chemii w Polsce. „Nauka Polska“, nr 3/1953.
27. Kopernik lekarzem. „Problemy“, nr 10/1953.
28. Nauki medyczne w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej. „Postępy Wiedzy Medycznej“, nr 3/1954.
29. Napoleon Cybulski. „Służba Zdrowia“, nr 50/1954.
30. Antoni Czechow. *Artysta i lekarz*. „Polski Tygodnik Lekarski“, nr 1/1955.
31. Napoleon Cybulski jako człowiek i działacz społeczny. „Acta Physiologica Polonica“, nr 2/1955.
32. *O Jędrzeju Śniadeckim*. Warszawa 1955, s. 86.
33. *L'histoire de la médecine en Pologne*. Warszawa 1956, s. 24.
34. *Nauki medyczne*, rozdział w monografii zbiorowej *Dziesięć lat rozwoju nauki w Polsce Ludowej*, Warszawa 1956.
35. *Problematyka historii medycyny w Polsce Ludowej*. „Archiwum Historii Medycyny“, nr 1-2/1957.
36. *Dokota nagrody Nobla*, „Problemy“, nr 7/1957.
37. *Władysław Biegański jako człowiek i lekarz*. „Archiwum Historii Medycyny“, nr 3/1957.
38. *Wstęp do W. Biegańskiego Myśli i aforyzmy o etyce lekarskiej*, Warszawa 1957.
39. *Istoriko-medicinskaja nauka w Polsce*. Warszawa 1957, s. 26.
40. *Karol Linaeus (w 250-lecie urodzin)*. „Polski Tygodnik Lekarski“, nr 49/1957.
41. *Lekarze szwedzcy w służbie polskiej w czasie powstania listopadowego*. „Archiwum Historii Medycyny“, nr 4/1957.
42. *The Part of Polish Science in the Discovery of the Adrenau Hormone. Actes du VIIIe Congrès International d'Histoire des Sciences, t. II, Vinci-Paris 1953.*

43. Leon Marchlewski, rozdział w pracy zbiorowej *Polscy badacze przyrody*. Warszawa 1959.
44. Polska myśl twórcza w ewolucji biochemii. „Postępy Biochemii“, nr 1/1959.
45. *Polityka i medycyna. Stosunek Rudolfa Virchowa do spraw polskich*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki“, nr 1/1959.
46. Svante Arrhenius. W 100 rocznicę urodzin. „Wszechświat“, nr 6/1959.
47. O wspólny język i wzajemne zrozumienie. „Życie Literackie“, nr 3/1960.
48. Wyjaśnienie prof. K. Winterowi. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki“, nr 3-4/1960.
49. Choroba Chopina. „Problemy“, nr 10/1960.
50. *Philosophy of Medicine in Poland at the Turn of the 19th Century. Actes du IXe Congrès International d'Histoire des Sciences*. Barcelona-Madrid 1960.
51. *Historia medycyny w Szwecji*. „Archiwum Historii Medycyny“, nr 2/1961.
52. Przedmowa do *Historii Medycyny* W. Szumowskiego. Warszawa 1961.
53. Leon Marchlewski. Wydawnictwa Jubileuszowe Akademii Medycznej w Krakowie (w druku).